

2014 február Hónapló

Dalos György: Hommage á Tersánszky

Csongár Álmos író, a magyar irodalom érdekes NDK-beli fordítója, aki oly tisztos korú, hogy még én is bácsizhatom, felhívott a minap, s arra kért, próbáljam latba vetni befolyásomat az Aufbau Verlagnál, amely sehogy sem akarja újra megjelentetni Tersánszky Józsi Jenő Viszontlátásra, drága című, általa fordított remekét, amelyet pedig csak be kellene szkennelni egy komputerbe a legutóbbi, 1984-es keletnémet kiadás alapján. Álmos bácsi már több, általa átültetett Tersánszky-mű ügyében buzgólkodott a német könyvpiacra, de sem a Kakuk Marci, sem a Legenda a nyúlpaprikásról nem bizonyult elég kapósnak az irodalmi feltámadáshoz. S jóllehet kellemesen legyezgette hiúságomat, hogy Csongár kolléga befolyásosnak ismert el, attól tartok, hogy sem az Aufbau, sem más patinás irodalmi vállalat nem fog meghatódni pusztán színvonalértéktől a modern magyar klasszikus kapcsán. Hja, múlik az idő! Lassan száz éve, hogy Tersánszky papírra vetette kisregényét a háborúról és benne a női kiszolgáltatottságról, egy vékonyka kötetet, amelyet maga Ady méltatott recenzióra a Nyugat hasábjain.

A fenegyerek Tersánszky-nak valahogy minden rendszernél sikerült kihúznia a gyufát, kivéve a Tanácsköztársaságot – gondolom, ott idő hiányában. A két háború között főleg koplalóművészként tengette életét, és szívből utálta a Horthy-rezsimet. Rákosiék ezt nem méltányolták munkásmozgalmi érdemként, annál ingerültebben reagáltak prózájának, mint ők tartották, anarchista hangvételére. A legenda szerint Révai József 1950-ben személyesen közölte vele: „Mi magát nem fogjuk kiadni.” Mire Tersánszky spontán pimaszsággal kérdezett vissza: „Miért, melyik ország követel?” Négy év szünet után került a boltokba a Misi mókus kalandjai című bájos gyermekkönyv, miközben az író megélhetés céljából bárókban lépett fel, Zelk Zoltán költői tanúsága szerint átütő sikerrel: „Hol Tersánszky furulyál, / iszkol onnan a halál. / Nem egy hétig, ezer évig, / örökéig áll a bál.” 1958 nyarán már megint baj volt Tersánszkyval. Egy bizalmas központi bizottsági dokumentum szerint irodalmi klubest keretében „megengedhetetlen, destruktív hangú beszédet tartott”, nevezetesen azt mondta, „hogy nem akar élvonalbeli író lenni, inkább azokkal szeret együtt lenni, akiket félreállítottak, háttérbe szorítottak és elhallgattattak”. Mindezek alapján, következtet a (fel)jelentő, „a jövőben nem szabad megengednünk, hogy nyilvános pódiumot kapjon”. Úristen, mondom, és nem viccelek: micsoda nagyszerű világ volt az! Az ország legkomolyabb hatalmi szerve foglalkozott egy literátor legjobb esetben is helyi jelentőségű megnyilatkozásával.

Elmondhatom, hogy íróként legpocsékabban a hetvenes években éreztem magamat. A túl könnyű, mert politikailag ösztönzött indulás után gyakorlatilag minden irodalmi műhely bezárult előttem. Hogy valaha lesz még magyar könyvem, nem reméltem, a nyugati publikációt pedig, noha kínálkozott rá lehetőség, szándékosan késleltettem. Az egymást követő, kizárólag színvonallal érvelő elutasítások ugyanis nemcsak kedvemet szegték, hanem önértékelésemet is kikezdték. Egyre kevésbé bíztam képességeimben, és féltem volna a gyors és azonnali publikációs áttöréstől. Egy-egy alkalmi folyóiratközlés persze jólesett, de voltaképpen elkönnyveltem magamat mint fordítót, azon belül is szakkönyvek átültetőjét. Fordítottam NDK-ban kiadott világtörténelmi kisenciklopédiát, szovjet hadtudományi munkákat – baráti körben azzal hengegtem, hogy egy

közepes csatát már le tudnék vezetni –, Rosa Luxemburgtól a Tőkefelhalmozást, Igor Kontól egy szexológiai művet a Kossuthnak, évente olykor három-négy könyvet is, plusz cikkeket a Szovjetunió és a Lányok-asszonyok magyar kiadásához. Írtam ezenfelül külső lektori jelentéseket, mások fordításait kontrolláltam a Zrínyi Kiadónak. Mindezzel tűrhetően kerestem, ma is tudom, melyik könyvből vezettük be a gázfűtést, majd építettük be a fürdőszobát Lenin körüli kétszobás lakásunkban, amelynél jobbra, persze, háromszor annyi fordításból sem telhetett volna. Ugyanakkor nem kis önsajnálattal vettem tudomásul, hogy azok a könyvek, amelyeket apám békebeli Kappel írógépén két indigóval három példányban kopogtam papírra, egy írói életmű helyett készülnek. Már-már ünnepszámba ment, ha Eörsi István néhány Schiller-verset adott le a magáéból az Európánál előkészületben lévő válogatáshoz. Gonddal, boldogan csiszolgattam a rímeket, nyelvileg még némi kis port is hintettem a szövegre: „Csak addig éljen a vers, míg egyetlen / szívet zengése öröme hevít, / hogy ringatván a lelket képzeletben, / táplálja nemesb érzeményeit...”

Ha akkor megkérdeztek volna, hová sorolom magam a nevezetes aczéli triáson belül, habozás nélkül rávágtam volna: természetesen a tiltottak közé. Ami a publikációt illeti, ez igaz is volt: 1964 és 1983 között saját művel nem szerepelhettem. Visszapillantva azonban meg kell állapítanom, hogy magát az írói státuszt sohasem vonták meg tőlem. Ellenzékiként, szamizdatszerzőként és illegális nyugati publikálóként is tagja maradtam az írószövetségnek, a PEN Klubnak és a Művészeti Alapnak. Ez a konstelláció minden más szocialista országban elképzelhetetlen lett volna, s csakis a „tűrés” kategóriájával írható le. Ami pedig az Alap tagságát illeti, az olyan szociális előnyökkel járt, mint az évenként többszöri alkotóházi beutaló vagy az a rendelkezés, amely szerint a művészi munkából szerzett keresménynek csak a fele tekintendő adóalapnak. Hát bizony, a potom áron elérhető szigligeti ellátást, legalábbis szűken gazdasági szempontból másnak, mint támogatásnak nevezni, utólagos öncsalás. Aki azon a kultúrán belül, akárcsak periférián is mozgott, az privilegizáltnak mondhatta magát. Ez a furcsa intézmény az Esterházy-kastélyban az ajtó elé letett reggelivel, a naponta kitakarított szobával és a kedélyes esti társasjátékokkal mindazt magában foglalta, amit a kádári hatalom ennek a speciális rétegnek ételben-italban és integrációban nyújtani tudott.

Szigliget volt a kulturális irányítás szociális arca. A politika ennél finomabban, differenciáltabban, személyekre szabottabban működött – a külföldi, pláne nyugati tanulmányutak vagy az irodalmi díjak elosztása egyszerre volt taktikai manőver – hány népies, hány urbánus? – és klientúra-építés.

Egyvalami azonban az egész struktúrára mindvégig érvényes maradt: az állandóság illúziója. Ahogyan a társadalom legalábbis hosszú évtizedekre táblázta be magát, úgy az irodalmi élet is abban reménykedett, hogy belátható időn belül nem várható változás, vagyis semmi sem lesz sokkal jobb, de rosszabb sem. A kiadói terveket végrehajtják, minden évben lesz könyvhét, egyik szerződést követi a másik. Ennek érdekében érdemesnek látszott betartani közelebbi meghatározásra nem szoruló játékszabályokat. Hogy egyszer másképp is lehet majd, azt legfeljebb a rendszer történetéhez kevésbé kötődő fiatalok szeizmikus reakciói jelezték. És eljött a nap, amikor az a bizonyos irodalomirányítás megszűnt, és vele együtt múlttá vált a kultúra állami garanciája. A politikai földindulással egy időben összeomlott a központosított könyvpiac, az új-média forradalma pedig új olvasásmódot teremtett.

Nyomokban ma is észlelhetek a valamikori állami irányítás utánpótlásait. Főleg a Fidesz kormány-ciklusai idején kísérleteztek holmi világnézeti alapú hatalmi protekcionizmussal. A frankfurti könyvvásár magyar fővendégsége idején (1999) állami pénzen több száz könyvet fordítottak le idegen nyelvre, hogy ezzel igazítsák helyre a nyugati irodalmi kánon hangsúlyait. Mostanában Kerényi Imre könyvsorozata mutat hasonló irányba – itt politikusok próbálnak ízlést szuggereálni a köztudatba. Irányításról beszélhetünk akkor is, amikor a Nemzeti alaptantervbe olyan irodalmi-

lag érdektelen, szemléletileg azonban fölöttébb kétes szerzőket szuszakolnak be, mint Wass Albert vagy Nyírő József. A legendásabb, amit ezekről a törekvésekről el lehet mondani, hogy hosszú távon nem válnak sikeressé. Az irodalmi folyamat egyébként sem irányítható – ezt végül sokan azok közül is megértették, akik annak idején nagyobb hatalommal és mélyebb meggyőződéssel próbálkoztak vele.

Van azonban egy aggasztó, senki által sem irányított folyamat, pontosan az, amire a német kollega ráirányította a figyelmemet: az irodalmi emlékezet eróziója. Mert kétségtelen, hogy Tersánszkyt ma már senki sem fenyegetheti azzal, hogy nem fogja kiadni, de nem úgy néz ki, mintha a mai köztudatban jelen volna e digitális halhatatlan bármelyik regénye. Hasonló módon tűnedezik el Déry Tibor, Ottlik Géza és Mészöly Miklós műve. Igaz, a hatalom időnként akarva-akaratlanul „besegít” a felidőzésbe. Például, amikor a pestszentlőrinci Havanna lakótelepen a Tersánszky Józsi Jenő utca névtábláit Somogyi László utcára cseréli fel, hogy ekként örökítse meg egy minden bizonnyal derék helyi plébános emlékét.

Kapcsolódó írások:

1. **Dalos György: Író-olvasó találkozók** Bukarest–Düsseldorf–Berlin, 2009. november 11. Mircea Dinescuval utoljára húsz évvel ezelőtt,...
2. **Dalos György: Stroke** Találomra idézgetek Kertész Péter könyveiből (az idén két vékonyka kötet...
3. **Dalos György: Még mindig az irodalom** Berlin, 2010. január 14. Meghalt Györe Imre, ultrabalos ifjúságom...
4. **Dalos György: Szomorú karnevál** Berlin, 2010. augusztus 2. Németországban még mindig a duisburgi Loveparade-ról...
5. **Dalos György: Megint Szócs** Mégiscsak maradt valami sajátos bája Szócs Géza megnyilvánulásainak. Április elején...

Cimkék: **Dalos György**